

9.10.2014

Dnro 4111/4/13

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Anu Rita

VIRTSATESTIN VIRHEELLINEN TULOS

1 KANTELU

Kantelija arvosteli 14.9.2013 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamassaan kirjeessä vankilan ratkaisua poistaa hänet työtoiminnasta niin sanotulla pikatestillä virtsanäytteestä saadun positiivisen testituloksen perusteella. Virtsanäytettä oli pyydetty kantelijan haettua päiheteettömälle osastolle. Pikatestin tulos osoittautua sittemmin virheelliseksi, kun Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) laboratoriossa tehdyssä varmennustestissä laaja huumaus- ja lääkeaineseulonta virtsasta antoi negatiivisen tuloksen.

Kantelija mielestä toimenpiteisiin olisi ollut perusteltua ryhtyä vasta, jos varmennustesti olisi osoittautunut positiiviseksi. Kantelija oli tyytymätön myös siihen, että hän menetti ansionsa kahden viikon ajalta jouduttuaan pois työtoiminnasta virheellisen pikatestituloksen vuoksi. Kantelijan mukaan virheellisiä tuloksia tulee usein ja vanki joutuu aina toimintakieltoon positiivisen pikatestituloksen perusteella.

- - -

3 RATKAISU

3.1 Selvitys ja lausunnot

Vankilan selvitys vahvistaa kantelijan testaamisesta kertoman. Pikatesti virtsasta oli antanut virheellisen positiivisen tuloksen. Varmistustestin tulos saapui vankilaan 13.8.2013 ja kantelija osallistui toimintaan taas 14.8.2013 alkaen. Katkos toimintaan osallistumisessa oli 12 vuorokautta, joista työpäiviä olisi ollut noin kymmenen. Vankilan mukaan kantelijalle tuli tästä yhteensä 28 euron ansionmenetys. Vankila ei ole pitänyt perusteltuna korvata kantelijalle ansionmenetystä, koska summa ei ole kohtuuttoman suuri ja koska vankila tarjoaa vangille täyden ylläpidon. Lisäksi selvityksessä todetaan, että työtoimintaan osallistumisen epäminen tutkinnan ajaksi on ollut normaali käytäntö vankilassa.

Vankila on antanut kantelijan tapauksen jälkeen uuden, 1.11.2013 voimaan tulleen ohjeen päihytyneen tai päihitymyksestä epäillyn vangin toimintaan sijoittamisesta. Ohjeen mukaan toimintaan sijoitetun ja positiivisen näytteen antaneen vangin toimintapäätöstä ei oteta uudelleen harkittavaksi ennen THL:n tekemän varmistustestin tuloksen saapumista. Toimintaansijoitusta harkitaan kuitenkin uudestaan välittömästi, jos vangin todetaan olevan ilmeisen päihitynyt.

Rikosseuraamusalueen aluekeskukselle osoitetussa oikeusasiamiehen selvitys- ja lausuntopyynnössä tiedusteltiin muun ohella, onko alueen suljettujen vankiloiden käytäntö kantelussa kyseessä olevien kaltaisten tapausten kohdalla yhtenäinen ja seuraako muuhun kuin päihtymysepäilyyn perustuvasta positiivisesta pikatestituloksesta vangin toimintaan osallistumisen keskeytyminen. Oikeusasiamies tiedusteli myös, onko mahdollinen ansionmenetys korvattu, jos pikatestin tulos on sittemmin osoittautunut virheelliseksi.

Aluekeskuksen lausunnosta todettiin, ettei vankilan käytäntö, jossa positiivinen päihdeseula, joka ei selity lääkitystiedoilla, johtaa aina toimintapäätöksen perumiseen, ole ongelmaton. Aluekeskus toteaa, että vankilan 1.11.2013 käyttöön ottamalla toimintamallilla, jossa vangin toimintapäätöstä ei harkita uudelleen ennen varmistustestin tuloksen saapumista, jos epäily päihdeidenkäytöstä perustuu ainoastaan päihdetestin tulokseen, voidaan välttää tilanteet, joissa vangille aiheutuu seurauksia testituloksesta, joka myöhemmin osoittautuu negatiiviseksi.

Aluekeskuksen lausunnossa todetaan sen tekemään selvitykseen viitaten, että alueen suljettujen vankiloiden käytännöt positiivisen testituloksen suhteen vaihtelevat verrattain paljon samalla kun yleisesti tiedetään, että vankilan järjestämään toimintaan osallistuvilla vangeilla on usein päihdeongelma.

Osa vankiloista ilmoitti, että vanki poistetaan toiminnoista välittömästi positiivisen pikatestituloksen jälkeen. Erässä vankilassa vanki saattaa kuitenkin voida jatkaa toimintaohjelmassa, vaikka työtoiminnassa jatkamista ei pidetty mahdollisena. Eräessä vankilassa myös päihdeettömällä osastolla oleva vanki siirretään osastolta matkaselliin odottamaan varmennustulosta. Erään vankilan mukaan vanki jatkaa kurinpitokäsittelyn jälkeen työntekoa. Osa vankiloista ilmoitti, että vanki jatkaa normaalisti toimintoihin osallistumista ja osastolla, myös päihdeettömällä osastolla, asumista pikatestin positiivisesta tuloksesta huolimatta. Yhdessä vankilassa asiaa arvioidaan kuitenkin toisin, jos näyte on otettu päihtymysepäilyyn perusteella, koska työskentely tällöin muodostaa riskin työturvallisuudelle. Aluekeskus totesi erään vankilan selvityksen tekemisen jälkeen ilmoittaneen maksaneensa vangille toimintarahaa myös toiminnoista poistamisen ajalta virheellisen pikatestin vuoksi.

Aluekeskuksen näkemyksen mukaan toiminnoista poistamisessa on kyse määräaikaisen työkyvyttömyyden arvioinnista, joka tulee tehdä tapauskohtaisesti. Epäily päihdeiden käytöstä saattaa olla seikka, joka tulee ottaa työkykyä koskevassa harkinnassa huomioon. Aluekeskus toteaa, että tilanteissa, joissa myös varmennustulos osoittautuu positiiviseksi, työkyvyttömyys olisi katsottava vangin tahallisesti aiheuttamaksi, jolloin velvollisuutta toimintarahan maksamiseen työkyvyttömyyden ajalta ei olisi. Sen sijaan positiivisen pikatestituloksen osoittautuessa varmistuksessa negatiiviseksi, vangilla olisi aluekeskuksen mukaan lähtökohtaisesti oikeus sairausajan palkkaan työkyvyttömyyden ajalta.

Aluekeskuksen lausunnon yksityiskohtaisen sisällön osalta viitataan oheistettuun lausuntoon.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle osoitetussa oikeusasiamiehen lausuntopyynnössä pyydettiin arvioimaan asiaa ja tilannetta yleisesti, ei vain kyseisen yksittäisen kantelijan osalta.

Keskushallintoyksikkö yhtyy rikosseuraamusalueen aluekeskuksen näkemykseen, jonka mukaan työkyvyttömyyden arviointi tulee tehdä tapauskohtaisesti, ottaen huomion paitsi vangin henkilökohtaiset ominaisuudet ja tilanteessa vallitsevat olosuhteet, myös toimintojen luonne. Sellaisten toimintojen osalta, joissa ei vaadita erityistä tarkkuutta ja keskittymistä ja joissa vangin tai muiden terveydelle tai omaisuudelle ei muutenkaan voitaisi katsoa toiminnan luonteesta johtuen aiheutuvan vaaraa, positiivinen pikatestitulos ei välttämättä vaadi vangin välitöntä siirtämistä pois toiminnoista. Keskushallintoyksikkö toteaa olevan ongelmallista, että laitoksen virkamiehet joutuvat suorittamaan arviointia sen suhteen, onko vanki positiivisesta

tuloksesta huolimatta toimintakykyinen ja minkälaisia työtehtäviä ja toimintoja tulisi pitää sellaisina, ettei positiivisen testituloksen antanutta vankia voida enää pitää toiminnoissa hänen toimintakykynsä tasosta riippumatta. Tämän vuoksi se katsoo, että kynnyksen toiminnoista poistamiseen positiivisen pikatestituloksen antamisen johdosta tulisi olla hyvin matala.

Ansionmenetysten osalta keskushallintoyksikkö ei näe perusteita maksaa vangille virheelliseen pikatestitulokseen perustuvan toiminnasta poistamisen vuoksi saamatta jäänyttä toimintarahaa ja käyttörahaa erotusta. Keskushallintoyksikkö rinnastaa tilanteen muihin vankilasta johtuviin tilanteisiin, joissa vanki ei voi osallistua toimintaan ja joissa vangille maksetaan käyttörahaa.

3.2

Oikeusohjeita

Vankeuslaissa säädetään toimintaan sijoittamisesta ja siitä poistamisesta sekä päihdetestauksesta seuraavaa.

8 luku **Toimintaan osallistuminen**

1 §

Toiminnan tarkoitus ja sisältö

Vankilan järjestämän tai hyväksymän toiminnan tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan:

- 1) vahvistamalla vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan;
- 2) ylläpitämällä ja parantamalla vangin ammattitaitoa ja osaamista sekä työ- ja toimintakykyä; ja
- 3) tukemalla vangin päihteetöntä elämäntapaa.

Toiminta sisältää työtä, koulutusta tai muita vangin valmiuksia edistäviä toimintoja.

2 §

Osallistumisvelvollisuus

Vanki on velvollinen vahvistettuna työ- ja toiminta-aikana osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan (osallistumisvelvollisuus).

Vanki on kokonaan tai osittain vapautettava osallistumisvelvollisuudesta, jos hänen terveydentilansa, toimintakykynsä tai ikänsä sitä vaatii.

3 §

Toiminnan järjestäminen

Vangille on annettava vahvistettuna työ- ja toiminta-aikana tilaisuus täyttää osallistumisvelvollisuutensa rangaistusajan suunnitelman toteutumista edistävässä toiminnassa. Varmuosastolle sijoitetulle vangille on annettava tilaisuus täyttää osallistumisvelvollisuutensa varmuusosastolle soveltuvissa toiminnoissa.

Lain 18 luvun 5 §:ssä tarkoitetusta syystä erillään pidettävälle vangille on pyrittävä järjestämään tilaisuus täyttää osallistumisvelvollisuutensa osaston päiväjärjestyksen soveltuvassa toiminnassa.

4 §

Toimintaan sijoittaminen

Vanki on sijoitettava toimintaan ottaen huomioon rangaistusajan suunnitelma, vankilan järjestys ja turvallisuus sekä yhteiskunnan turvallisuus.

12 §

Työaika ja työsuojelu

Vankien työ- ja toiminta-ajan järjestämisessä noudatetaan soveltuvin osin työaikalainsäädäntöä. Vangin työsuojelussa ja työturvallisuudessa noudatetaan työturvallisuuslainsäädäntöä.

13 §

Osallistumisvelvollisuudesta vapauttaminen määräajaksi

Säännöllisesti toimintaan osallistunut vanki voidaan rangaistusajan suunnitelman toteutuminen huomioon ottaen vapauttaa osallistumisvelvollisuudesta määräajaksi, enintään neljäksi viikoksi vuodessa.

Rikoksesta syytteessä olevalle vangille on annettava tarpeellinen vapautus osallistumisvelvollisuudesta puolustuksen valmistelemiseksi. Vanki voidaan vapauttaa osallistumisvelvollisuudesta myös muusta tärkeästä syystä.

Vanki on vapautettava osallistumisvelvollisuudesta myös, jos se on tarpeen määräaikaisen työkyvyttömyyden vuoksi.

14 §

Päätösvalta

Vankilan johtaja tai hänen määräämänsä toiminnoista vastaava virkamies päättää 4 §:n mukaisesta sijoittamisesta, 6 ja 9 §:n mukaisesta vankilan ulkopuoliseen toimintaan osallistumisesta sekä 11 §:ssä tarkoitettu luvan tai sijoituksen peruuttamisesta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö päättää kuitenkin elinkautista vankeusrangaistusta ja rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä tarkoitetun koko rangaistusta suorittavan vangin siviilityöluvasta, opintoluvasta ja sijoituksesta ulkopuoliseen laitokseen. (17.6.2011/735)

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön päätöksellä 2 momentissa tarkoitettu päätösvalta voidaan siirtää 1 momentissa tarkoitettulle virkamiehelle. (17.6.2011/735)

Edellä 13 §:ssä tarkoitettu osallistumisvelvollisuudesta vapauttamisesta päättää vankilan johtaja tai hänen määräämänsä toiminnoista vastaava virkamies.

9 luku

Vangin omaisuus ja tulot

6 §

Palkka, toimintaraha ja käyttöraha

Ammattityöstä maksetaan avolaitoksessa käypä palkka ja suljetussa vankilassa toimintaraha. Valmentavaan työhön, koulutukseen tai muuhun vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan osallistuvalla vangilla maksetaan toimintarahaa. Toimintaraha maksetaan kolmessa luokassa työn, koulutuksen tai muun toiminnan vaativuuden, osallistumisen säännöllisyyden ja keston sekä vangin henkilökohtaisen suorituksen mukaan.

Vangille, joka on vapautettu osallistumisvelvollisuudesta, maksetaan käyttörahaa. Työ- tai toiminta-ajalta, jolta ei makseta palkkaa tai toimintarahaa, maksetaan käyttörahaa.

Palkka sekä toiminta- ja käyttöraha on merkittävä vankilassa pidettävälle vangin tilille vähintään kerran kuukaudessa.

16 luku

Vankilan tilojen ja vangin tarkastaminen

7 §

Päihitteettömyyden valvonta

Jos on syytä epäillä, että vanki on alkoholin, muun päihdyttävän aineen taikka rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitetun dopingaineen vaikutuksen alainen, vanki voidaan velvoittaa antamaan virtsa- taikka sylkinäyte taikka suorittamaan puhalluskoe.

Jos päihtymystila on ulkonaisista merkeistä päätellen ilmeinen, näytettä ei edellytetä, ellei vanki sitä vaadi.

Valvomattoman tapaamisen, sopimusosastolle sijoittamisen, poistumisluvan, opintoluvan ja siviilityöluvun, ulkopuolista valvottua toimintaa koskevan luvan sekä avolaitokseen sijoittamisen tai ulkopuoliseen laitokseen sijoituksen ehdoksi voidaan asettaa, että vanki pyydettyä antaa virtsa- tai sylkinäytteen taikka suorittaa puhalluskokeen.

Vangilta, joka ilman pätevää syytä kieltäytyy virtsa- tai sylkinäytteen antamisesta tai puhalluskokeen suorittamisesta, voidaan määrätä otettavaksi verinäyte.

3.3

Kannanotto

Kantelua selvitettyä kävi ilmi, että käytännöt sen suhteen, miten vangin virtsanäytteestä saatu positiivinen pikatestitulos vaikuttaa vangin toimintaan sijoittamiseen, ovat kyseessä

olevan rikosseuraamusalueen suljetuissa vankiloissa hyvin erilaisia, jopa täysin vastakkaisia toisilleen. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunnossa ei ole otettu kantaa siihen, millaisia käytäntöjä muilla rikosseuraamusalueilla on, eikä se muutoinkaan ole tiedossani. Pidän mahdollisena, että tilanne on sama myös kahdella muulla rikosseuraamusalueella.

Vankeuslain lähtökohta on, että toimintaan osallistuminen on vangin velvollisuus, mutta vangille on myös annettava tilaisuus täyttää osallistumisvelvollisuutensa. Lain mukaan vanki on vapautettava osallistumisvelvollisuudesta, jos hänen terveydentilansa, toimintakykynsä tai ikänsä sitä vaatii. Lisäksi toimintaan sijoitettaessa huomioon tulee ottaa rangaistusajan suunnitelma, vankilan järjestys ja turvallisuus sekä yhteiskunnan turvallisuus.

Vankeja tulee lähtökohtaisesti kohdella eri vankiloissa toisiaan vastaavissa tilanteissa samalla tavoin. Vaikka vankilalla on harkintavaltaa vankia toimintaan sijoitettaessa, vangin toiminnasta pois siirtämiseen tulee olla perusteltu syy. Käytettävissäni olevasta selvityksestä ei käy ilmi, mikä tämä syy olisi ollut niiden vankiloiden mielestä, joissa vanki ei ole voinut jatkaa missään toiminnassa positiivisen pikatestituloksen jälkeen. Voin yhtyä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön, rikosseuraamusalueen aluekeskuksen ja sittemmin myös vankilan esittämään näkemykseen, ettei vangin virtsanäytteestä saadun positiivisen pikatestituloksen seuraus aina voi olla toiminnasta pois siirtäminen.

Kantelijan oli päihdetestauksen aikaan vankilan keittiössä valmentavaksi työksi laskettavassa työssä. Työn tarkempi sisältö ei ole tiedossani enkä arvioi, oliko kyseessä sellainen työ, jossa mahdollinen työn ulkopuolinen päihteiden käyttö aiheuttaa työturvallisuus- tai muun vastaavan riskin. Keittiötyö ei liene yleensä sellaista. Ellei turvallisuusriskiä ole ollut, toiminnasta pois siirtäminen ei ole ollut perusteltua. Eri asia on, jos vangin voidaan ulkoisista merkeistä havaita olevan päihtynyt. Tällöin vangin toiminta on syytä keskeyttää päihtymyksen ajaksi.

Vankiloiden käytännöt tulee saada yhtenäisiksi. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö on lausunnossaan pitänyt ongelmallisena sitä, että laitoksen virkamiehet joutuvat suorittamaan arviointia sen suhteen, onko vanki positiivisesta tuloksesta huolimatta toimintakykyinen ja minkälaisia työtehtäviä ja toimintoja tulisi pitää sellaisina, ettei positiivisen testituloksen antanutta vankia voida enää pitää toiminnoissa hänen toimintakykynsä tasosta riippumatta.

Tämän johdosta totean vangin toimintakyvyn ja riskialttiiden toimintojen arvioimisen osalta seuraavan.

Hyvin suuri osa vangeista on päihdeongelmaisina.¹ Vangin terveystarkastuksesta on todettu Rikosseuraamuslaitoksen määräyksessä Vankien terveydenhuollon järjestäminen (2/004/2013, voimassa 1.8.2013) kohdassa 3.1 seuraavaa.

”Jokaiselle siviilistä tulevalle vankeusvangille samoin kuin kaikille tutkintavangeille tehdään terveystarkastus kahden viikon kuluessa sekä tavataan tarvittaessa aiemmin.

Poikkeuksena ovat ne vangit, jotka lyhyen tuomion takia sijoitetaan suoraan avolaitokseen, jossa ei ole poliklinikkaa. Terveystarkastuksessa selvitetään mm. akuutin sairaanhoidon tarve. Samassa yhteydessä määritellään työkyky. Mikäli terveydentilaan liittyy sairauden perusteella rajoituksia, kirjataan rajoitukset toimintoihin osallistumisen kannalta esim. ”ei pölyisiin töihin”, ”ei koneiden ääneen”, ”ei korkeille paikoille” ym. Terveystarkastus tulee aina olla tehtynä sijoitettaessa vankeja työhön tai toimintoihin. Terveystarkastuksessa selvitetään aikaisempia sekä somaattisia että psykiatrisia sairauksia ja päihteiden käyttöä. Terveystarkastuksen tuloste voidaan antaa arviointikeskuksen käyttöön vangin luvalla rangaistuskauden suunnittelua varten.

---

¹ Päihderiippuvuus on vähintään kymmenkertaista tavallisiin aikuisikäisiin suomalaisiin verrattuna. Alkoholi-riippuvuuden lisäksi myös riippuvuus erilaisista huumeista on yleistä. (Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve, Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2010, s.74)

Vangin toimintakyky ja mahdollisen päihderiippuvuuden vaikutus työturvallisuuteen tulee ottaa huomioon aina vankia työhön sijoitettaessa. Tähän nähden pidän perusteltuna, että vankiloissa määriteltäisiin, ellei näin ole jo tehty, tarvittaessa työsuojelun ja terveydenhuollon asiantuntemusta omaavien henkilöiden avustuksella, mitkä vankien toiminnat ovat sellaisia, että päihteiden käyttö tai epäily siitä on este niihin sijoittamiselle. Tällöin yksittäisen päihteidenkäyttöepäilyn esiin tullessa ei enää olisi keskushallintoyksikön mainitsemaa ongelmaa siitä, minkälaisia työtehtäviä ja toimintoja tulisi pitää sellaisina, ettei positiivisen testituloksen antanutta vankia voida enää pitää toiminnoissa hänen toimintakykynsä tasosta riippumatta. Lainsäätäjä on työ- ja virkasuhteiden osalta ottanut kantaa siihen, milloin työtehtävät ovat laadultaan sellaisia, että työnantaja saa käsitellä huumausainetestiä koskevaan todistukseen merkittäviä tietoja (laki yksityisyyden suojasta työelämässä). Vangit osallistumisvelvollisuus ei perustu työ- tai virkasuhteeseen, mutta niitä koskevan sääntelyn voitaneen katsoa osoittavan, millaisissa tehtävissä huumausaineiden käytön on ainakin katsottava olevan riski.

Selvyyden vuoksi totean, että vangin ollessa havaittavissa olevalla tavalla päihtynyt päihtymyksen aikainen toimintaan osallistumisen estäminen lienee aina perusteltua, toiminnan laadusta riippumatta. En myöskään käsittele tässä päätöksessäni sitä, voisiko joissakin päihtymysepäilytilanteissa olla peruste vankeuslain 15 luvun 14 §:n mukaisesti pitää vanki erillään järjestysrikkomusta selvitettäessä ja päätöstä kurinpitorangaistuksen määräämisestä odotettaessa.

Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella myös virheellisen pikatestituloksen seurauksena aiheutuneen ansionmenetyksen korvaamisesta on erilaisia näkemyksiä ja käytäntöjä. Korvauksen maksamisen puolesta, mutta myös sitä vastaan, voidaan esittää perusteita. Katson, että vankila ei ole menetellyt lainvastaisesti, kun kantelijan noin 28 €:n menetystä ei ole hyvitetty.

4

TOIMENPITEET

Saatan vankilan tietoon edellä esittämäni käsityksen siitä, että toiminnasta poistaminen tulee tehdä yksittäistapauksellisen harkinnan perusteella toiminnan sisältö huomioon ottaen. Koska vankila on jo muuttanut käytäntöään siten, että positiivisen näytteen antaneen vangin toimintaansijoittamispäätös otetaan pääsääntöisesti uudelleen harkittavaksi vasta varmistustestin tuloksen saavuttua, asia ei anna minulle vankilan osalta aihetta enempään.

Pyydän Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköä ilmoittamaan minulle 31.3.2015 mennessä, mihin toimiin seuraavat havaintoni ja käsitykseni ovat antaneet aihetta.

- Positiivisen pikatestituloksen merkitys toimintaan sijoittamiselle vaihtelee vankiloittain.
- Vankeja tulee lähtökohtaisesti kohdella eri vankiloissa toisiaan vastaavissa tilanteissa samalla tavoin.
- Vangin toiminnasta pois siirtämiseen tulee olla perusteltu syy.
- Vankiloissa tulisi määritellä, mitkä toiminnot ovat sellaisia, että päihteiden käyttö on este niihin sijoittamiselle.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle.

Lähetän päätökseni tiedoksi rikosseuraamusalueen aluekeskukselle.

- - -